

УДК 023.(377.5+378.1)

М.Д. БАНІНА

ПОГЛЯД БІБЛІОТЕКАРІВ НА ПРОФЕСІЙНУ ОСВІТУ

Наведено результати вивчення думок бібліотекарів-практиків з питань якості бібліотечно-бібліографічної освіти.

Реформування вищої бібліотечної освіти потребує аналізу ефективності її традиційної системи. З метою вивчення ставлення бібліотекарів до різних рівнів і форм освіти, її якості та відповідності вимогам практики в 2000 р. було проанкетовано бібліотекарів-практиків.

Мета дослідження – проаналізувати та використати отримані дані в роботі рекомендацій для концептуальної моделі неповної і базової бібліотечної освіти.

Було розповсюджено 2 анкети: бібліотекаря та керівника. В першій пропонувалося 22 запитання, із яких 15 стосувалися питань змісту, організації освіти, оцінки діяльності навчальних закладів (НЗ), у другій – 21 запитання. Включені запитання різних видів: запитання без заданої структури, альтернативні запитання, з відповіддю на вибір. Аналіз окремих відповідей проводився за двома напрямками. Перший передбачав аналіз усіх анкет незалежно від рівня освіти, сходинок її одержання, стажу роботи, другий – з урахуванням вищезазначених ознак. Вивчення результатів анкети мало сприяти створенню узагальненого образу випускників навчальних закладів різних рівнів, рівня їх підготовки.

У анкетуванні взяли участь 607 осіб, серед яких 495 – працівники універсальних (73 %), спеціальних (11 %) бібліотек, бібліотек НЗ різних рівнів (12 %). 16 осіб (3 %) – студенти денного відділення ХДАК, які вже мають середню спеціальну освіту. Більшість респондентів – бібліотекарі 19 міст і 8 районів Донецької області, відбір яких відповідає кількості працівників області та бібліотек Харківської, Дніпропетровської, Луганської, Полтавської, Івано-Франківської, Черкаської областей, АР Крим та ін.

На запитання «Анкети бібліотекаря» відповідали фахівці, що займають різні посади (від директора до техника), серед них: 49 % – бібліотекарі. Участь фахівців з різним професійним досвідом підтверджується такими даними: зі стажем до 5-ти років – 15 %; 5-10 років та 15-20 років – по 17 %; 10-15 років – 21 %; більше 20 років – 29 %. Для зручності в подальшому використанні цих даних позначимо окремі групи респондентів-бібліотекарів за стажем роботи послідовно категоріями «А», «В», «С», «Д», «Е».

«Анкету керівника» було запропоновано працівникам бібліотек, що обіймають керівні посади різних рівнів від директора (24 %) до завідуючого сектором (6 %) кількістю 112 осіб. Деякі дані цього анкетування будуть використані в публікації для порівняння думок керівників та бібліотекарів.

Результати анкетування такі:

Вищу освіту мають 58 % опитаних бібліотекарів, із них майже половина (49 %) спочатку закінчили 16 училищ культури різних регіонів України, 11 в Росії та республіці Білорусь. Вищу освіту 92 % респондентів здобули у вищих навчальних закладах (ВНЗ) України, серед яких 84 % – у ХДАК (ХГК) та 8 % – у ВНЗ країн колишнього СРСР.

Більшість бібліотекарів оцінили якість підготовки у своїх колишніх НЗ як «добре». Але кількість «відмінно» у випускників училищ – 37 % проти 19 % – у випускників інститутів при однаковій кількості оцінок «посередньо». Найбільшу кількість останніх в усіх, за ознакою освіти, групах дали респонденти категорії «С», яка виявила себе у багатьох питаннях, як найбезкомпромісна. Вдвічі більше респондентів, які закінчили інститут після училища, оцінили на «відмінно» підготовку в училищі, а не в інституті, втричі більше – «посередньо» в інституті, а не в училищі.

Зважаючи на те, що все пізнається в порівнянні, ці оцінки заслуговують на увагу. Можна припустити, що оцінка училища в цій групі дещо вища порівняно з тими, хто навчався в інституті після школи, тому що інститут не виправдав очікувань випускників училища. «Молодших спеціалістів» не задовольняв, деякою мірою повторюваний зміст освіти, дистанційована технологія навчання, менш уважне ставлення до потреб і проблем студента. Це відомі недоліки колишньої вузівської освіти. Наведемо деякі висловлювання респондентів: «Технікум дав для мене все і одразу. Інститут розширив світогляд». «Навчання в училищі дуже допомогло і в роботі, і в інституті». Ці та інші висловлювання підкреслюють міцну базову підготовку в училищі. Проте слід відзначити, що в багатьох коментарях підкреслюється відмінний рівень навчання у ХДАК загалом, з відмінністю називаються прізвища окремих викладачів.

На запитання «Які бібліотечно-бібліографічні дисципліни давались легко» чверть опитаних назвала «Бібліотекознавство» (обслуговування, підготовка масових заходів), «Організацію фондів» – 23 %, «АСОД» (організацію каталогів) – 22 %, «Бібліографію» (19 %). Найважче студентам дається «Управління бібліотечною справою» (11 %). Відповіді свідчать, що сприйняття «Бібліотекознавства» за останні три десятиріччя стає складнішим (від 29 % до 18 %), мабуть через його наповнення даними теорії науки, оперування більш абстрактними поняттями. «Бібліографія» стає доступнішою (від 19 до 26 %), тому що висунення інформаційної функції бібліотеки на перший план збільшує попит на бібліографічні знання, сучасна практика, що забезпечена бібліографічною продукцією на різних носіях, сприяє кращому засвоєнню знань. Серед «інших» предметів названо «Книгознавство», «Документознавство», «Історію бібліотечної справи», «Соціальні комунікації».

Зіставлення цих даних із відповідями респондентів з середньою та з вищою освітою, якій передувала середня, показали, що послідовність опанування предметів залишається такою ж. Сприйняття «Бібліотекознавства», «Орга-

нізації фондів» у другій групі нижча через збільшення науковості викладання. В інституті «Бібліографія» і «Управління бібліотечною діяльністю» навпаки в другій групі давались легше, ніж в першій. Під час співбесід фахівці говорили, що інформація, котра в училищі не була з'ясована, в інституті все рівно засювалася ними легше ніж колишніми школярами.

Труднощі у процесі навчання студенти відчували при вивченні теорії – 65 %, при цьому 60 % – в інституті, в засвоєнні практики 35 %, з них 51 % – в училищі. Якщо співвідношення між труднощами в опануванні теоретичних питань і практичних навичок у студентів училища однакове (1:2) незалежно від стажу, то у студентів інститутів спостерігається розбіжність співвідношення відповідей у категорій «Д» і «Е» відповідно – 3:2, тобто практика в основному підтверджувала теорію. Фахівці категорії «С» показують збільшення різниці в опануванні теорії і практики до – 2:1, тобто практика не встигала за теорією предмета. У молодших спеціалістів такі ж відповіді, як у найстарших, що свідчать про наближення сучасної практики до результатів теоретичних досліджень.

Відповіді стосовно готовності до виконання певних бібліотечних процесів після закінчення НЗ у фахівців з різним рівнем освіти виявили, що після училища вміння працювати на окремих ланках розподілилися в такій послідовності: обслуговування читачів – кожен третій, підготовка масових заходів – кожен п'ятий респондент, бібліографічна робота – 17 %, каталогізація, комплектування – по 14 % респондентів. Остання цифра – показник у групі з середньою спеціальною освітою тих, хто потім продовжив навчання в інституті, де невідповідність останніх показників – 4 % на користь «каталогізації». Рейтинг засвоєння каталогізації після училища вищий, ніж після інституту в колишніх школярів, які не мали з чим порівнювати свої знання. Це підтверджує висловлену кількома респондентами думку, що деякі практичні навички, набуті в училищі, в інституті, за певних причин, втрачаються. Показник готовності до процесів комплектування після училища тих, хто навчався у 2-х НЗ, зменшився через об'єктивнішу самооцінку, а завдяки поглибленому вивченню цих питань в інституті, цей показник зріс. Рівень підготовки студентів до наукової обробки документів посідає в інституті останнє місце поряд з комплектуванням і підготовкою масових заходів у групі тільки з вищою освітою та поряд з каталогізацією у групі, де наявні два рівня освіти. Це підтверджують дані А.С. Чачко про найбільшу трудомісткість в засвоєнні цих процесів [8].

90 % опитаних керівників позитивно підтвердили гіпотезу про наявність різниці у професійній підготовці фахівців з вищою освітою, котрі одержали її після середньої школи та училища культури. Вони вважають, що різниця виявляється однаково як у теоретичній, так і практичній підготовці (по 40 %) і в загальноосвітньому рівні (20 %). Серед інших відповідей найтиповіші: «у свідомому виборі професії», «у більш глибокому знанні потреб суспі-

льства», «все залежить від особистості».

На думку керівників, переваги підготовки фахівців у інститутах стосуються кращої теоретичної підготовки з спецдисциплін, формуванні професійного світогляду, комп'ютерної підготовки, вищого рівня відповідальності, більшої гнучкості до впровадження нових форм роботи, творчого ставлення до роботи. Перевагою підготовки в училищі є досконаліші практичні навички, зокрема вміння готувати масові заходи. Вищезазначене є досить розповсюдженою думкою, висвітленою у дисертаційних дослідженнях [2; 3; 4], публікаціях [1; 5; 6] та посідає тривке місце серед представників бібліотечних шкіл. Але результати анкетування самих фахівців щодо їх знань і вмінь після навчання свідчать, що не все так однозначно.

На запитання до фахівців «Що заважало Вам швидко адаптуватися в роботі» пропонувалося 4 варіанту відповідей, серед них: «не подобалося місце роботи», «відчуття невпевненості у своїх знаннях», не є визначальними. Друга є характерною для випускників останніх 5 років (37 %) та категорії «С» (26 %), тобто «часів перебудови» та перших років будівництва незалежної України. Для сьогодення та названого історичного періоду характерна невідповідність змісту і технології освіти суспільним потребам, та одне одному, що стає одним із факторів формування невпевнених у своїх силах молодих спеціалістів. Ці категорії склали найчисельніші незадоволені своїми теоретичними знаннями взагалі. Решта опитаних відзначили недостатність теоретичних (12 %) і практичних знань (53 % відповідей). Майже третині бібліотекарів «нічого не заважало».

Конкретизуючи знання з певних предметів, тільки 10 % їх відповідей стосується недостатності знань з «Обслуговування читачів», (4 % від кількості респондентів) та «Організації масових заходів». Найслабкіші знання з «Каталогізації» (26 %) і «Бібліографічної роботи» (22 %). Найбільше задоволення практичними навичками відзначено з напрямку «Робота з фондами» (недостатність знань – 19 %). Майже третина незадоволена тим, що не вміє організувати масові заходи (29 %). Показники теоретичної і практичної підготовки до бібліографічної роботи майже однакові і складають чверть відповідей. Спостерігається велика розбіжність в знаннях та навичках з «Обслуговування читачів» (теорія – 3 %, практика – 16 %), та «Організації масових заходів» (теорія – 7 %, практика – 29 %). Це свідчить, що теоретичне уявлення про предмет не підтверджене достатньою практикою. Головним предметом діяльності сучасної бібліотеки є, за думкою керівників, робота з читачами взагалі та їх інформаційне обслуговування, зокрема. Тому «молодшому спеціалістові» можна вибачити відсутність вищезазначених умінь, «спеціалістові» – ні (Табл. 1). Завважимо, що зараз умінь із проведення масових заходів недостає тільки одному респонденту. Це підтверджує думку Г. Фоновата про можливе набуття деяких умінь в умовах практичної роботи [7].

Галузь знань	Училище	Інститут
Інформаційні технології	1	1
Робота з базами даних	2	2
Література	3	7
Організація бібліографічної роботи	4	5
Суспільні науки	5	9
Технічні науки	6	7
Індивідуальна робота з читачами	7	3
Організація каталогів	8	8
Організація фондів	9	6
Природознавчі науки	9	10
Організація масових заходів	10	4

Табл. 1. Розподіл місць знань, умінь, навичок, яких не вистачає випускникам вищих навчальних закладів різного рівня.

Відповіді на запитання «Що Вам заважало швидко адаптуватися до роботи» фахівців з різним рівнем освіти виявили, що одна чверть (24 %) випускників училищ та інститутів (23 %) відзначила недостатній рівень знань з теоретичних питань бібліотечної справи, 69 % – практичних навичок, що більш, ніж відмітили вузівські випускники (54 %). Теоретичних знань недостатньо з питань каталогізації у кожного п'ятого випускника училищ – 22 %, бібліографії – 16 %, роботи з фондом – 16 %. У практичній підготовці навичок найменше з бібліографії (труднощі у 23 %), організації масових заходів – 21 %, каталогізації – 16 %.

Теоретичних знань (25 %) бракує випускникам інститутів з бібліографії, 19 % – з організації масових заходів, по 8 % – з каталогізації та роботи з фондом. Практичних навичок бракує з організації масових заходів (28 %), бібліографії (17 %), каталогізації (13 %), роботи з фондом (95 %). При цьому у групах «А» і «В» практики не вистачає тільки з першого напрямку, тобто останні 10 років в інституті, мабуть, менше уваги приділяється цій роботі. Серед відповідей «інше» відзначимо психологічні фактори, яких досить багато. Пропонуємо більше залучати студентів до спілкування взагалі, зокрема з читачем. Слід відзначити відповіді: «невміння організувати свій робочий день», «від-

чуття невпевненості, тому що практика розходиться з теорією». Останню думку підтверджують, наприклад, випускники денного відділення ХДАК, які «відмінно» оцінили свою підготовку, але зазначають, що в інституті було мало практики. Читаємо: «Всі предмети, крім «Організації фондів» читалися нецікаво, були далекі від практики». Респондент, що оцінив підготовку в училищі «відмінно», а в інституті «посередньо», на роботі в бібліотеці зіткнувся з неможливістю застосування знань. Це свідчить про неготовність випускників до складних умов праці, з одного боку, та високі професійні вимоги – з іншого.

Керівники теж у анкеті відзначили, яких знань, умінь не вистачає випускникам НЗ. На першому місці (37 %) – інформаційні технології (роботи з базами даних), по 10 % – знання з організації бібліографічної та індивідуальної роботи з читачами, дисципліни менше 10 % розташувалися в послідовності: література, організація масових заходів, суспільні, технічні науки, організація фондів, каталогів, природознавчі науки.

Класичне запитання «хто винен» сформульоване так: «Чи можна сказати, що ці знання, уміння не надав НЗ?», 19 % бібліотекарів з середньою спеціальною освітою відповіли позитивно. Відповідна оцінка випускників інститутів – 22 %. Майже п'ята частина опитаних фахівців звинувачує у своїй неготовності до продуктивної праці НЗ. Спеціалісти категорій «А» і «Е» самокритичніше ставляться до своїх здібностей та прагнення навчатися. Співвідношення відповідей «тако» і «ні» в цих групах відповідно: 1:5 – 1:8. Що у досвідчених фахівців деякою мірою пояснюється дійсно кращою підготовкою на той час, ностальгічними спогадами про часи навчання, коли за словами респондента: «... все було гармонійно і цікаво». Найсуворішу оцінку – 1:2 – надали спеціалісти категорії «Д». Вимогливість пояснюється змінами в освіті, що почалися у 80-ті рр., та бажанням пояснити свою неспроможність адаптуватися до перемін у бібліотеці нині.

На запитання «Що б Ви змінили у викладанні бібліотечно-бібліографічних дисциплін», запропоновані варіанти відповідей розподілилися таким чином: 37 % – поглиблення практичної підготовки; 29 % – організація навчання на базі великих бібліотек; 21 % – уведення стажування після закінчення НЗ; 13 % – поглиблення теоретичної підготовки. Серед відповідей «інше»: 46 % – більше уваги вивчення комп'ютерних технологій, по 7 % – поглиблення психологічних знань і видання навчальних посібників з усіх предметів.

Керівникам пропонувалося висловити свої побажання викладачам ВНЗ різних рівнів. Третина побажань (28 %) – це заклик формувати досконаліші практичні навички з спецпредметів з перевагою на адресу училища (на 27 %); 12 % відповідей – пропозиція приділити більш уваги інформаційним технологіям, практичній комп'ютерній підготовці з перевагою на 9 % на адресу інституту. Розширення світогляду, підвищення загальнокультурного рівня, уваги до знання з психології, етики, вмінь спілкуватися, іншими словами, бажання ба-

чити випускників інтелігентними, відповідальними людьми становить 55 % – для викладачів училищ та 45 % – інститутів. Заслугує на увагу розбіжність у пропозиціях формувати навички підготовки масових заходів, роботи з аудиторією, зокрема публічних виступів, викладачам інститутів – 70 % проти 30 % – училищ. Поставлено питання про поглиблене вивчення літератури випускниками (4 %). По 5 % становлять пропозиції проведення занять на базі великих бібліотек та введення спеціалізації по підготовці бібліографа – в училищі (46 %), інституті (54 %).

Нас цікавило ставлення бібліотекарів до вільного відвідування лекцій, дистанційного навчання. Середні показники відповідей такі: 53 % – «позитивно», 47 % – негативно. Розбіжностей у поглядах фахівців з різним стажем не виявлено. У респондентів категорій «Д» і «Е» кількість відповідей однакова (по 50 %). Аналіз відповідей в залежності від рівня освіти фахівців виявив, що спеціалісти з середньою спеціальною освітою в більшості, крім груп «В» і «С», підкреслили «позитивно» – 49 %, «негативно» – 51 %. Серед випускників інститутів відповіді розподілились так: «позитивно» – 45 %, «негативно» – 55 %. Тільки у «найстарших» (група «Е») дистанційне навчання переважає. Керівники також надають перевагу денній формі навчання (76 %). Респонденти, що здобули вищу освіту після училища культури, в трьох групах з п'яти «проголосували» за вільне відвідування. Найбільша розбіжність відповідей у групах «А» і «В» (71 %–28 %). Фахівці першої не бачать сенсу в повторюванні відомого, мають деякі навички самостійної роботи. Типові пояснення позитивної оцінки: «особливо зручно для жінок»; «можливе сумісництво з роботою»; «буде менше прогулів без поважної причини». Негативне ставлення до цих форм освіти фахівці пояснюють сумнівом у якості такого навчання. «Я вважаю, що якби сама вільно відвідувала лекції, то моя успішність була б гіршою», – пише один респондент. Фахівці підкреслюють необхідність в особистому спілкуванні з викладачем, тим більше, що навчальні і виховні завдання в системі вітчизняної освіти завжди поєднувалися. Третя частина коментарів – роздуми про вибір форм освіти, де більшість думок об'єднуються навколо диференційного підходу до організації нетрадиційних форм навчання. Читаємо: «Тільки особиста зацікавленість є стимулом для навчання. Людина повинна бути вільна у виборі форми навчання»; «можливо, деяким студентам дозволити у плані заохочення», «студенти, які закінчили училище, можуть самі вирішити, лекції з яких предметів їм слід відвідувати». Для вищезазваної групи підкреслюється, що скорочений термін навчання важливіший, ніж вільне відвідування. «Деякі теоретичні питання, що даються в інституті, ми вже вивчали», – пишуть студенти ХДАК. Ми приєднуємося до думки, що нетрадиційні, в більшій мірі самостійні, форми навчання більш «припустимі для людини, яка вже склалася як особистість і проявила себе в професійному плані». Можливо не стільки проявила, скільки перевірила, набула певний

досвід [авт.]. Наведені дані свідчать, що психологічно бібліотекарі не готові до самостійної систематичної роботи по самовдосконаленню, чим і є по суті дистанційне навчання.

Результати дослідження планується використати під час розробки освітнього стандарту зі спеціальності «Бібліотечна справа» та типового навчального плану по підготовці «молодших спеціалістів». Сподіваємося, що дані опитування стануть у нагоді авторам освітнього стандарту спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія», викладачам при розробці технологій навчання окремих дисциплін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисова Е.И. Выпускники библиотечной средней школы // Сов. библиотековедение. – 1992. – № 1. – С. 39–46.
2. Воронько К.Л. Проблемы совершенствования функциональной подготовки кадров средней квалификации для ЦБС.: Автореф. дис. ... канд. пед. наук – Л., 1977. – 17 с.
3. Ивашиова И.А. Развитие взаимосвязи высшего и среднего библиотечного образования в целях повышения профессиональной подготовки кадров: (На примере дисциплин библиотековедческого цикла): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1987. – 16 с.
4. Казанцева Л.В. Среднее библиотечное образование в РСФСР. Развитие и современное состояние библиотечных техникумов РСФСР.: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Л., 1956. – 16 с.
5. Каптерев А.И. Библиотечное образование должно быть разным // Сов. библиотековедение. – 1992. – №1. – С. 24–29.
6. Сукиасян Е. Р. Система непрерывного образования: структура, функции составных частей // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы 7 - й Междунар. конф. «Крым - 2000», 3–11 июня 2000 г. – Судак, 2000. – Т. 1. – С. 382–386.
7. Фомотов Г.П. Библиотечные кадры: Формирование и совершенствование: Конспект лекций / Всесоюз. ИПК работ. культуры. – М., 1989. – 138 с.
8. Чачко А.С. Библиотечный специалист: Особенности труда и профессионализации. – К.: Наук. думка, 1987.

Надійшла до редакції 6.09.2001 р.